

EQUALITY OF RELIGIOUS ORGANISATIONS. HOW POLISH SOLUTIONS COMPARE WITH CONSTITUTIONAL PROVISIONS OF OTHER EUROPEAN STATES

Aneta Maria Abramowicz

Department of Law on Religion
The John Paul II Catholic University of Lublin

Summary. Characteristically, the legal systems of democratic states are founded upon human dignity. Typically for modern states, the notion of dignity of the person is usually found in constitutional provisions which introduce those chapters that deal with freedoms and rights of the person. The common feature of legal systems in particular European states is the expression of the equality principle in constitution acts and the emphasis on its fundamental importance. The equality principle is complemented by the ban on discrimination.

The principle of equality of religious organisations has also its roots in human dignity. Citizens enjoy the right to equal treatment, hence all religious organisations are to be treated as equal. The principle of equality of these subjects is rarely present in constitutions of other states.

The inclusion of this principle in a legal system has an impact on the character of the state, which for this reason can only function as a secular state. Beyond doubt the appearance of the principle in question in the Constitution of 2 April 1997 is a confirmation of principles of a democratic and secular state, which guarantees respect for basic rights and freedoms of the person.

Key words: constitution, human dignity, principle of equality, ban on discrimination, equality of religious organisations, secular state

There is a great diversity in the way relations with religious groups are established in European states. Indeed, the doctrine proposes solutions of classifying particular states in terms of Church-State relations. Such categories are based mainly on a division into confessional and secular states. This dichotomy entails great diversity¹. The multitude of ways in which religious organisations can

¹ Here, a classification of states according to the manner in which they establish their relations with religious organisations should be evoked, i.e. a division between confessional states and secular states, which implies: pure separation, hostile separation, and coordinated separation (see J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2000, pp. 42–69.); division into state church systems, separation systems, and hybrid systems (see N. Doe, *Law and religion in Europe. A Comparative Introduction*, Oxford: Oxford University Press 2011, pp. 28–39; distinction between confessional and secular states, where one finds systems of radical separation, friendly separation with one of the Churches acknowledged to have a major legal status, and friendly separation without such an acknowledgement (K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej. Studium prawnoporównawcze*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007).

operate in different states is evident in the legal systems of secular states. Among others, the principle of equality among religious organisations is particularly noteworthy as being a vital element of secular state's legislation². The presented study undertakes to present Polish constitutional solutions regarding the principle of equality of religious organisations in the light of constitutional solutions of other European countries. The constitutional provisions on human dignity, the general principle of equality, the ban on discrimination, as well as constitutional provisions associated with equality of religious organisations in Poland and other European states, will all provide a point of departure for our considerations. Also, the question of permitted differentiation of the legal status of such entities will be discussed.

HUMAN DIGNITY

The Polish Constitution of 2 April 1997³ devotes the whole of Article 30⁴ to the dignity of the person in Chapter II entitled "The freedoms, rights and obligations of persons and citizens"⁵. It states: "The inherent and inalienable dignity of the person shall constitute a source of freedoms and rights of persons and citizens. It shall be inviolable. The respect and protection thereof shall be the obligation of public authorities". The legislator must have conceived the dignity of the person as being inherent, i.e. the person acquires dignity as soon as he or she becomes a human being. Dignity is attributed to everyone, regardless of age, citizenship, or any other feature distinguishing people from one another. The inalienability implies that dignity pertains to every person throughout their lifetime. One cannot renounce being a human being, and consequently dignity. No

² See K. Orzeszyna, *Podstawy relacji...*, p. 7; S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej w wybranych państwach Unii Europejskiej*, "Przegląd Prawa Wyznaniowego" 2013, vol. 5, pp. 157–158.

³ Journal of Laws, No. 78 item 483, as amended.

⁴ M. Chmaj, *Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka*, in: *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, ed. M. Chmaj, L. Leszczyński, W. Skrzydło *et al.*, Kraków: Kantor Wydawniczy "Zakamycze" 2002, p. 13; W. Skrzydło, *Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki*, in: *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, p. 57.

⁵ The preamble to the Constitution indicates that this act must be applied while "paying respect to the inherent dignity of the person, his or her right to freedom, the obligation of solidarity with others, and respect for these principles as the unshakeable foundation of the Republic of Poland." A further reference is made in Article 233, para. 1: "The statute specifying the scope of limitation of the freedoms and rights of persons and citizens in times of martial law and states of emergency shall not limit the freedoms and rights specified in Article 30 (the dignity of the person) ...". M. Chmaj, *Godność człowieka jako źródło jego wolności i praw*, in: *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, p. 84; K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw*, "Studia Prawnicze KUL" 2010, no. 1, pp. 65–66. See also: J. Potrzebszcz, *Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, "Roczniki Nauk Prawnych" 2005, vol. XV, no. 1, pp. 27–28.

one can deprive another person of their dignity since it is inviolable. Dignity constitutes the source of rights and freedoms of the person; when acquiring dignity, every human being simultaneously acquires rights and freedoms for they derive from dignity⁶. What is more, the authorities, who are obliged to protect and respect human dignity, are to prevent and respond to situations that threaten dignity of the person⁷.

Provisions regarding the principle of human dignity are found in constitutions of many European states. The notion of human dignity is typically spelled out in introductory provisions that lead in to chapters devoted to freedoms and rights of the person in constitutions of modern states. An unique and comprehensive affirmation of the essence of human dignity is given prominence by the German Constitution, where it is found in Article 1 opening the chapter entitled “Basic rights”. Here, we read: “Human dignity is inviolable. It belongs to all public authorities to respect and protect it”⁸. German legal doctrine provides that human dignity is a constitutional right of the highest rank – a constitutional principle⁹. Of note is the fact that the Weimar Constitution (1919) makes a reference to inherent dignity of man in Article 151, para. 1: “The economy has to be organized based on the principles of justice with the goal of achieving life in dignity for everyone”¹⁰.

In Article 2, the Greek Constitution (1975) lays down that: “Respect and protection of the worth [dignity] of the person is the ultimate duty of the State”¹¹. Here, the State undertakes merely to protect human dignity, but neither its attributes are acknowledged nor is the principle expressed that dignity gives rise to rights and freedoms of the person¹². In this regard, it is instructive to look at the Czech solution, where the notion of human dignity is mentioned at the very beginning of the Charter of Basic rights and freedoms¹³. According to Arti-

⁶ K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej*, in: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, ed. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2002, p. 63.

⁷ M. Chmaj, *Godność człowieka*, pp. 84–86.

⁸ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, pp. 334–335.

⁹ J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki*, in: *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, ed. L. Wiśniewski, Warszawa: Wydawnictwa Sejmowa: Kancelaria Sejmu 1997, p. 47.

¹⁰ B. Kempen, *Godność człowieka jako idea przewodnia konstytucji w Europie*, in: *Kultura i prawo. Materiały I Międzynarodowej Konferencji na temat Podstawy jedności europejskiej, Lublin 23–25 września 1998*, ed. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1999, p. 225; K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka*, p. 72.

¹¹ Greek Constitution of 9 July 1975, in: *Konstytucja Grecji 1975/1986*, G. and W. Uliccy (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1992, p. 5.

¹² J. Krukowski, *Godność człowieka*, p. 47.

¹³ The Constitution of the Czech Republic of 16 December (1992), in: *Konstytucja Czech*, M. Kruk (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2000, p. 68. See: M. Chmaj, *Godność człowieka*, p. 79.

cle 1 of the Constitution, people are free and equal in their dignity and rights, while Article 10 gives every citizen a right to have their dignity respected¹⁴.

The Spanish Constitution (1978) regulates this question in Article 10: “1. The dignity of the person, the inviolable rights which are inherent, the free development of the personality, the respect for the law and for the rights of others are the foundation of political order and social peace. 2. Provisions relating to the fundamental rights and liberties recognized by the Constitution shall be construed in conformity with the Universal Declaration of Human Rights and international treaties and agreements thereon ratified by Spain”. Such wording suggests that the constitutional legislator acknowledges that “dignity of the person” and “inherent, inviolable rights” are values that are fundamental to public order, and interpretation thereof should be made in accordance with a universal standard set forth in international agreements¹⁵.

It is hard to come up with a universal model of human dignity by looking at the contents of individual constitutions. Majority of them merely ban violation of dignity, while some charge the organs of public authority with the duty to protect and respect dignity, as it is the case in the German or Greek constitution. Some link the protection of human dignity to the provision of freedom. One finds such phrasing in several constitutions, i.e. Czech¹⁶, Slovak¹⁷, and Ukrainian¹⁸. By virtue of the provisions therein people are free and equal in their dignity and rights. This a direct reference to Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights¹⁹.

Another solution was included in the constitutions of Estonia and Slovenia. According to Paragraph 10 of the Estonian Constitution²⁰, rights, freedoms, and obligations do not preclude other rights, freedoms or obligations which derive therefrom, are compliant therewith, and comply with the principles of human dignity. In Article 21, the Slovenian Constitution²¹ provides that the dignity of the person should be respected during criminal proceedings and other types of court procedure, especially when a person is remanded in custody and he or she

¹⁴ K. Kaczmarczyk-Kłak, *Godność człowieka*, p. 73.

¹⁵ J. Krukowski, *Godność człowieka*, p. 47.

¹⁶ Charter of Basic Rights and Freedoms, Article 1: “People are free and equal in their dignity and rights...” as part of Constitution of the Czech Republic of 16 December 1992, in: *Konstytucja Czech*, p. 68.

¹⁷ Article 12, para. 1: “People are free and equal in their dignity and rights ...” of Constitution of the Slovak Republic of 1 September 1992, in: *Konstytucja Republiki Słowackiej*, K. Skotnicki (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1993, p. 35.

¹⁸ Article 21: “All people are free and equal in their dignity and rights...” of Constitution of Ukraine, enacted in the fifth session of the Ukrainian Supreme Council on 28 June 1996, in: *Konstytucja Ukrainy*, E. Toczek (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1999, p. 36.

¹⁹ M. Chmaj, *Godność człowieka*, p. 80.

²⁰ Constitution of the Republic of Estonia of 28 June 1992, in: *Konstytucja Estonii*, A. Puu (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2000, p. 31.

²¹ Constitution of the Republic of Slovenia of 23 December 1991, in: *Konstytucja Republiki Słowenii*, P. Winczorek (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1994, p. 30.

serves their sentence. This in turn is a reference to Article 10 of the International Covenant on Civil and Political Rights²².

In Article 24, the Swiss Federal Constitution normalises the notion of human dignity in the context of procreative technology and genetics, and dignity of the person is referred to in Article 7: “Dignity of the person is to be respected and protected”²³. The Portuguese Constitution (1976–1982) also makes a reference to dignity of the person, in Article 1: “Portugal shall be a sovereign Republic, based on the dignity of the human person and the will of the people and committed to building a free, just and solidary society”²⁴. The Italian Constitution of 22 December 1947 points to human dignity only in Article 27, para. 2: “[...] Punishment cannot consist in treatments contrary to human dignity and must aim at rehabilitating the convicted”²⁵. Similarly, in Article 17, para. 2, the Turkish Constitution places the notion of human dignity in the context of the constitutional-legal ban on torture, while in Article 2 it expressly alludes to human rights, yet no clear guidance is given what conception of human rights is meant here²⁶.

PRINCIPLE OF EQUALITY

What the legal systems of particular European states share is the direct expression of the principle of equality in their constitutional acts²⁷. By placing the principle in their acts of supreme legal power, these states acknowledge the fundamental nature of this principle²⁸. It is typically provided in initial articles, for example in the French Constitution we read in Article 1: “France shall be an indivisible, secular, democratic and social Republic. It shall ensure the equality of all citizens before the law, without distinction of origin, race or religion. It shall respect all beliefs”²⁹. The Greek Constitution does that in its Article 4, para. 1: “All Greeks are equal before the law”³⁰. While the Constitution of Fin-

²² M. Chmal, *Godność człowieka*, p. 80.

²³ Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999, in: *Konstytucja Szwajcarii*, Z. Czeszejko-Sochacki (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2000, p. 44.

²⁴ Constitution of the Republic of Portugal of 2 April 1976, in: *Konstytucja Portugalii*, A. Wojtyczek-Bonnand (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2000, p. 38.

²⁵ Constitution of the Republic of Italy of 27 December 1947, in: *Konstytucja Włoch*, Z. Witkowski (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2004, pp. 63–64.

²⁶ B. Kempen, *Godność człowieka*, pp. 233–235.

²⁷ F.M. Broglio, C. Mirabelli, F. Onida, *Religioni e sistemi giuridici. Introduzione al diritto ecclesiastico comparato*, Bologna: il Mulino 1997, pp. 146–150.

²⁸ M. Chmaj, *Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji*, in: *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, pp. 127–128.

²⁹ Constitution of the French Republic of 4 October 1958, in: *Konstytucja Francji*, W. Skrzydło (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, pp. 33–34.

³⁰ Constitution of Greece of 9 July 1975, in: *Konstytucja Grecji 1975/1986*, G. and W. Uliccy (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1992, p. 7.

land, in Article 6, provides: “All citizens are equal before the law [...]”³¹. Nearly all constitutions use very similar constructs to provide the principle of equality, saying: “All are equal before the law”. Sometimes, as it happens in Article 12 of the Slovak Constitution, which says that “People are free and equal in their dignity and rights”³² and Article 21 of the Ukrainian Constitution, which says that “All people are free and equal in their dignity and rights...”³³, this principle is regulated in connection with the dignity of the human person.

The Polish Constitution regulates the equality principle in Article 32, para. 1, providing: “All persons shall be equal before the law. All persons shall have the right to equal treatment by public authorities”. This is a new formula of the principle of equality before the law, in which at least three positive aspects can be found. Firstly, every person has the same rights to self-fulfilment in both public and private life. This can be viewed as equality of opportunities. Secondly, people have an equal right to be protected by the law. Thirdly, people are equal with regard to their legal liability³⁴. So interpreted, this principle of equality constitutes a solid guarantee of the right to freedom of thought, conscience, and religion in the Polish legal order³⁵. This principle has a strong presence in the Polish legislation due to the status it is accorded by the Constitutions³⁶.

Under the legal systems of contemporary democratic states the ban on discrimination does not call for much justification, and protection from discriminating treatment on account of religion or system of beliefs has become a commonly accepted and constitutionally guaranteed right, variously realised at the

³¹ Constitution of the Republic of Finland of 11 June 1999 r., in: *Konstytucja Finlandii*, J. Osiński (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2003, p. 66. See: P. Florianowicz-Błachut, *Systemy relacji państwo-kościół w krajach skandynawskich (nordyckich) – między powiązaniem a rozdziałem. Regulacje konstytucyjne i subkonstytucyjne*, in: *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, ed. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa: LexisNexis 2009, pp. 232–240.

³² Constitution of Slovak Republic of 1 September 1992, in: *Konstytucja Republiki Słowackiej*, p. 35.

³³ Constitution of Ukraine, enacted in the fifth session of the Ukrainian Supreme Council on 28 June 1996, in: *Konstytucja Ukrainy*, p. 36; see: Ł. Kovalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, “Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, vol. 5, pp. 79–109.

³⁴ D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego*, in: *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, ed. A. Mezglewski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2004, p. 201.

³⁵ H. Misztal, *Konstytucyjne podstawy polskiego prawa wyznaniowego*, in: *Prawo wyznaniowe*, ed. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne 2003, p. 192. Cf. M. Pietrzak, *Stosunki państwo-Kościół w nowej Konstytucji*, “Państwo i Prawo” 1997, nos. 11–12, pp. 173–184.

³⁶ By way of example, we can invoke: Article 25, para. 1 of the Constitution (equality of religious organisations) and Article 33 (equality of men and women); Article 23 of the Family and Guardianship Code of 25 February 1964 (Journal of Laws of 2015, No. 538, as amended) (equal rights and obligations of spouses); Article 20 of Code of Commercial Companies of 15 September 2000 (Journal of Laws of 2013, No. 1030 as amended) (equal status of partners and shareholders in joint stock companies); Article 11 of Labour Code of 26 June 1974 (Journal of Laws of 2014, No. 1502, as amended) (equal status of employees during recruitment).

national level³⁷. Regulations concerning the ban on discrimination are featured in constitutions of European states. Such provisions are a firm guarantee that the right to free thought, conscience, and religion will be acknowledged in the legal orders of particular states. Here, Article 136 of the Weimar Constitution (1919) seems instructive: “Civil and political rights and duties shall be neither conditioned upon, nor restricted by, the exercise of religious freedom. The enjoyment of civil and political rights as well as eligibility to public office shall be independent of religious belief”³⁸, as well as the provisions of the Belgian Constitution of 1831, Spanish Constitution of 1978, Dutch Constitution of 1983, or Portuguese Constitution of 1976, where the ban on discrimination is mentioned directly alongside other chief principles³⁹.

Interestingly, in comparison with other European constitutions, the Polish Constitution contains a solution which has a very broad subjective and objective scope. This is shown by the wording of Article 32, para. 2: “No one shall be discriminated against in political, social or economic life for any reason whatsoever”. The provision does not enumerate the criteria with respect to which such discrimination is made impossible. The norm implies that discriminating behaviour is banned for whatever reason that might arise in political, social, or economic life. In the light of the above-mentioned constitutions it seems that the Polish anti-discrimination formula has the most comprehensive scope since it does not introduce any *numerus clauses* criteria⁴⁰. It is obvious that the provision in focus also refers to the inadmissibility of discrimination on grounds of the religious belief or professed convictions⁴¹. Hence, the principle of equality is complemented by the ban on discrimination. The latter can be regarded as a negative form of the former.

EQUALITY OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS

Relations between the State and religious organizations in Poland are comprehensively regulated in Article 25 of the Constitution. The first principle mentioned here is the equality of religious organizations, which is a characteristic

³⁷ W. Johann, B. Lewaszewicz-Petrykowska, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status jednostki*, “Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” 1999 special issue, p. 23. See also: J. Szymańczak, *Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce – wybrane aspekty polityki państwa*, “Studia BAS” 2011, no. 2, pp. 237–259.

³⁸ Basic Law for the Federal Republic of Germany of 23 May 1949, B. Banaszek, A. Malicka (Polish transl.), in: *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, ed. W. Staśkiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2011, p. 562.

³⁹ F.M. Broglio, C. Mirabelli, F. Onida, *Religioni e sistemi*, pp. 145–151.

⁴⁰ M. Chmaj, *Równość wobec prawa*, p. 129.

⁴¹ H. Misztal, *Konstytucyjne podstawy*, p. 192.

feature of secular and democratic states⁴². It guarantees that the diversity of religious beliefs and world views in society is respected, as well as equality of individuals that stems from the dignity of the person⁴³. Therefore, equality of people with respect to their dignity underlies the equality of Churches and other religious organizations. Each person has the same dignity regardless of the religious organization he or she is affiliated with⁴⁴. The equality principle concerning religious organizations, laid down in Article 25, para. 1 of the Constitution, originates from the general principle of equality contained in Article 32, i.e. equality of all people⁴⁵. This is therefore an extension of the basic human right of an individual to a collective body, i.e. a religious organization. Further, a tight correlation is noticeable between the equality principle of these bodies and the fundamental constitutional value (dignity), referred to in Article 30⁴⁶. This

⁴² J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin: Verba 1999, p. 58; P. Sobczyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, in: *Problemy państwa i prawa*, ed. F. Prusak, Warszawa: Oficyna Wydawnicza WSM SIG 2004, p. 21; J. Krukowski, *Konstytucyjne zasady relacji państwo-kościół w III Rzeczypospolitej*, w: *Katolickie zasady relacji państwo-kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2015, s. 98.

⁴³ J. Krukowski, *Kościół i państwo*, p. 277; P. Stanisz, *Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki*, in: *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej (I Fondamenti della regolazione delle relazioni Stato-Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana)*, ed. P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisz, Lublin: Wydawnictwo KUL 2010, p. 25; M. Sitarz, *Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, "Kościół i Prawo" 2015, nr 1, s. 150–152.

⁴⁴ W. Góralski, *Wstęp do prawa wyznaniowego*, Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2003, p. 96; J. Szymanek, *Prawna regulacja wolności religijnej*, "Studia Prawnicze" 2006, book 2, p. 7; P. Bała, *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój-studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa: Wydawnictwo von Borowiecky 2010, pp. 222–223. J. Krukowski, *Konkordat polski*, p. 58. According to the teaching of the Second Vatican Council, freedom is due not only to the Catholic Church but also other religious communities. This view was substantiated by the Document of the Apostolic See on religious freedom; the latter was alluded to at the Conference on Security and Cooperation in Europe that took place in 1980. J. Krukowski, *Kościół i państwo*, p. 97; P. Sobczyk, *Konstytucyjna zasada*, pp. 27–28.

⁴⁵ It must be emphasised that the Constitution introduces the principle of equality among religious organisations in Article 25, para. 1, as one of many ways to substantiate the constitutional principle of equality. Other exemplifications of the equality principle to be found in the Constitution are the following: equality of men and women (Article 33), equal access to culture (Article 6), equal rights to assemble in political parties (Article 11, para. 1), access to public service on equal terms (Article 60), equal rights to ownership, other property rights and succession (Article 64, para. 1), equal access to health care financed by the State (Article 68, para. 2), equal access to education (Article 70, para. 4), equality in elections for the Sejm (Article 96, para. 2), president (Article 127, para. 1), and organs of territorial self-government (Article 169, para. 2). D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów*, p. 202.

⁴⁶ J. Szymanek, *Stosunki państwa ze związkami wyznaniowymi w świetle postanowień Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.*, in: *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, ed. B. Górowska, Warszawa: ASPRA-JR 2004, pp. 463–464.

means that the discussed principle finds its justification in equality of believers in their right to exercise freedom of conscience and religion⁴⁷.

With respect to equality and how religious organizations function, one finds interesting solutions in the constitutions of particular European states⁴⁸. It is the citizens' right to equal treatment that the equality of all Churches and faiths stems from. It is within the State's discretion to protect these subjects against any form of discrimination, guarantee equal treatment, and provide them with equal entitlements⁴⁹.

It is a rare case that equality of religious organizations is so explicitly expressed in the basic statutes of other countries⁵⁰. The constitution of Slovenia provides an example. The principle is laid down in Article 7: "[...] Religious communities enjoy equal treatment; they can operate freely"⁵¹. Sometimes, though, constitutional provisions may contain a statement that describes the situation of religious organizations as bodies that are equal or have the same legal status but do not have equal rights. This is the case for the Croatian Constitution in Article 41, indent 1: "[...] all religious communities shall be equal before the law [...]"⁵². Another example would be Article 14, para. 2 of the Russian Constitution: "Religious organizations shall be separate from the State and equal before the law"⁵³. Also, Article 19 of the Macedonian Constitution is relevant: "[...] The Macedonian Orthodox Church and other religious communi-

⁴⁷ M. Pietrzak, *Stosunki państwo-kościół*, p. 180.

⁴⁸ J. Krukowski, *Równouprawnienie związków wyznaniowych w państwach europejskich*, "Studia Prawnicze KUL" 2008, no. 2, pp. 24–25.

⁴⁹ A. Czohara, *Stosunki państwo-kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN 1994, p. 25.

⁵⁰ J. Szymanek, *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo-kościół (ujęcie komparatystyczne)*, "Państwo i Prawo" 2000, no. 4, p. 37.

⁵¹ Constitution of Slovenia of 23 December 1991, in: *Konstytucja Republiki Slovenii*, p. 26. See also: L. Šturm, *Państwo ikościół w Slovenii*, in: *Państwo ikościół w krajach Unii Europejskiej*, ed. G. Robbers, Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski (Polish transl.), Wrocław: Kolonia Limited 2007, p. 346; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, pp. 208–209.

⁵² Constitution of the Republic of Croatia, of 22 December 1990, in: *Konstytucja Republiki Chorwacji*, (Polish transl. T.M. Wójcik), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1995, p. 26; S. Bożyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, in: *Zasada równości w prawie. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r.*, ed. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów: Wydawnictwo Pobitno 2004, p. 95.

⁵³ Constitution of Russian Federation, adopted in the national referendum of 12 December 1993, in: *Konstytucja Rosji*, A. Kubik (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2000, p. 43; see: J. Matwiejuk, *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji rosyjskiej, Republiki Białorusi i Ukrainy*, "Przegląd Prawa Wyznaniowego", vol. 5, p. 169. Idem, *Rosyjski model rozdziału kościoła i państwa*, in: *Francuska Ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, ed. M. Pietrzak, Warszawa: Liber 2007, pp. 77–86; T.J. Szyszlak, *Wolność religijna w konstytucjach i ustawach wyznaniowych państw postradzieckich*, "Studia z Prawa Wyznaniowego" 2007, vol. 10, s. 258–259.

ties and groups are separate from the state and equal before the law [...]”⁵⁴. This solution is also found in Article 8 of the Italian Constitution: “There is, equally free before the law, freedom of all religious beliefs [...]”⁵⁵. Article 18 of the Cypriot Constitution should be invoked, too: “All religions whose doctrines or rites are not secret are free. [...] All religions are equal before the law”⁵⁶. One also finds an interesting solution in the Bulgarian Constitution, where Article 13, para. 1 provides that: “all religious organizations are free”⁵⁷, and the Romanian Constitution, which in Article 29, para. 3 provides that: “All religions shall be free and organized in accordance with their own statutes, under the terms laid down by the law”⁵⁸.

Most constitutions make a special reference to equality and religion. This often has the form of a prohibition to discriminate on the above-mentioned grounds, among which we find religious convictions, denomination, or religion. The German Constitution provides an instructive example, providing in Article 3, para. 3, that: “No person shall be favoured or disfavoured because of [...] faith, or religious or political opinions [...]”⁵⁹. The Constitution of Lithuania regulates the issue in Article 29, para. 1: “[...] The rights of the human being may not be restricted, nor may he be granted any privileges on the ground of [...] belief, convictions, or views”⁶⁰. The Spanish Constitution puts a relevant legal norm in Article 14: “Spaniards are equal before the law and may not in any way be discriminated against on account of [...] religion, [...]”⁶¹. The issue is similarly handled in the Estonian Constitution, in Article 12: “Everyone is equal before the law. No one may be discriminated against on the basis of [...] religion, [...]”⁶². All of the constitutions mentioned above feature no regulation

⁵⁴ Konstytucja Republiki Macedonii z dnia 8 września 1991 r., in: *Konstytucja Macedonii*, T. Wójcik (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1999, p. 24.

⁵⁵ Constitution of the Italian Republic of 27 December 1947, in: *Konstytucja Włoch*, p. 59. See also: S. Ferrari, *Państwo i kościół we Włoszech*, in: *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, p. 393; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 218; K. Orzeszyna, *Status prawny kościołów i innych związków wyznaniowych w Republice Włoskiej*, “Przegląd Sejmowy” 2006, no. 2, p. 63; S. Bożyk, *Konstytucyjna zasada*, p. 95; M. Safjan, *Wolność religijna w konstytucjach państw europejskich*, in: *Kultura i prawo. Materiały III Międzynarodowej Konferencji na temat „Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej”*, Warszawa 2–4 września 2002, ed. J. Krukowski, O. Theisen, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2003, pp. 43–73.

⁵⁶ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 64.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 132.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 161.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 153–160, 334–335.

⁶⁰ Constitution of the Republic of Lithuania, ratified by the citizens of Lithuania in a referendum of 25 October 1992, in: *Konstytucja Litwy*, H. Wisner (Polish transl.), Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1994, p. 30; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, pp. 148–152, 338. See: S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja*, p. 165.

⁶¹ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, pp. 180–186, 337; P. Ryguła, *Podstawowe pryncypia hiszpańskiego prawa wyznaniowego*, in: *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, p. 127.

⁶² K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 177.

concerning the principle of equality of religious organisations⁶³. There are countries, though, whose legislation determines the status of religious organisations not in constitutions but statutes, a good example being French legal instruments, especially the Law on the Separation of the Churches and State (1905)⁶⁴.

DIFFERENCES IN LEGAL STATUS OF RELIGIOUS ORGANISATIONS

The legal systems of European states permit solutions that envisage a different determination of the legal status of religious organisation. An interpretation of equality with regard to such entities in Poland should consider the whole body of decisions made by the Constitutional Tribunal. It is especially instructive to look at the judgment issued on 2 April 2003 (K 13/02)⁶⁵. In the case, the Tribunal systematized the questions concerning the interpretation of the equality principle found in Article 32 of the Constitution, paying particular attention to the principle of equality of religious organisations, which substantiates the constitutional principle of equality⁶⁶.

In the ruling referred to above, it is concluded that the principle of equality is fulfilled when entities having a given feature in an equal degree must be treated in an equal way. Therefore, this principle calls for different treatment of those entities that have no substantive feature in common. When analysing compliance with the equality principle, one must demonstrate a similarity of particular entities which is based on a common feature, either substantive or factual, which would justify equal treatment. To this end, the purpose and content of the norm in question must be analysed. Moreover, in line with the ruling, it is possible to differentiate the legal status of subjects that have a substantive feature in common. Such deviation from the constitutional principle is possible providing the three conditions mentioned in the ruling are met. Firstly, a differentiation must be reasonable, i.e. it must be connected with the purpose and content of the provisions which introduce such a distinction. Secondly, the scope of the interest that is protected due to a differentiation must have a proper proportion in relation to the interest that is infringed upon by different treatment. The third condition requires that differentiation between similar subjects be grounded in values,

⁶³ L. Garlicki, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status wspólnot religijnych*, “Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego” special issue 1999, p. 39. See also: J. Krukowski, *Relacje między państwem i Kościołem w konstytucjach współczesnych państw europejskich. Aspekt prawno-porównawczy*, “Kościół i Prawo” 1994, vol. 12, pp. 25–42.

⁶⁴ See: J. Falski, *Równość wyznań we Francji w ramach systemu supremacji świeckiego porządku publicznego. (selected issues)*, in: *Zasada równości w prawie*, pp. 101–115.

⁶⁵ K 13/02, OTK-A 2003, No. 4, item 28.

⁶⁶ See: P. Borecki, M. Pietrzak, *Glosa do orzeczenia z 2 IV 2003, K 13/02*, “Państwo i Prawo” 2002, no. 8, pp. 119–124; P. Borecki, M. Pietrzak, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r., (sygn. akt K 13/02)*, “Przegląd Sejmowy” 2003, no. 5, pp. 96–113.

principles, and norms that are constitutionally protected. Taking the above issues into consideration it seems sensible to claim that provisions of law can differentiate the legal status of religious organisations based on justified claims and criteria. The legislation of the European states does allow such reasonable differentiation. The jurisprudence of the Constitutional Court of Austria corroborates the view that differentiation of religious organisations before the law calls for a justification that may be based on some unique features of a given Church or religious organisation. Swiss jurisprudence mentions “serious reasons of substance”, including the numerical and historical position of a given faith as well as social and charity activities realised by these subjects. In German juridical practice we will find the criterion of special efficiency of a given organisation which enjoys an extremely important and stable position in society⁶⁷. In line with the ruling of the Polish Constitutional Tribunal mentioned above, “equality of Churches and religious organisations implies that all Churches and religious organisations that have a substantive feature in common should be treated on equal terms. Simultaneously, this principle entails a different treatment of Churches and religious organisations if they do not possess a common feature that is essential in the context of a given regulation.” A similar reading of the equality principle was adopted in the constitutional jurisprudence of other European states. It is applied when relations between religious organisations and the State are being determined⁶⁸. Relevant criteria that justify such disparities in the doctrine are: their contribution to the national heritage, character and sense of mission stemming from their aspiration to realise people’s rights and freedoms, tradition, as well as the affiliation of majority of citizens with a religious organisation⁶⁹.

The norm referred to in Article 25, para. 1 of the Constitution imposes on all organs of public authority the duty of equal treatment with regard to all religious organisations irrespective of the way their legal status is regulated. The obligation applies uniformly to all organs of legislative, judiciary, and administrative power⁷⁰. It is a special obligation undertaken by the State to treat various religious organisations equally in terms of their legal status, and it must not be regarded as an attempt to treat such subjects identically as this would infringe the equality principle that is in focus of our considerations. Hence, it is possible to differentiate the legal position of some entities in relation to others in terms of their rights. Religious organisations have a religious character and are intended to satisfy religious needs of their members. It must be noted, though, that such subjects are highly diverse and therefore the legislator is enabled to differ-

⁶⁷ L. Garlicki, *Wolność sumienia*, p. 40; K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 192. Cf. P. Borecki, *Zasada równouprawnienia wyznań w prawie polskim*, “Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, vol. 10, pp. 134–138.

⁶⁸ J. Krukowski, *Równouprawnienie związków wyznaniowych*, p. 24.

⁶⁹ D. Dudek, *Równouprawnienie kościołów*, pp. 204–205.

⁷⁰ M. Pietrzak, *Nierzyskokatolickie Kościoły i związki wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2000)*, in: *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych*, pp. 400–401.

entiate the legal position of subjects that are indeed unequal in order to secure their legal position⁷¹.

At the constitutional level of other states legal differentiation among individual Churches is possible. This is the case in those countries where one religious organisation has gained the status of national Church: the Catholic Church in Malta⁷², the Orthodox Church in Greece⁷³, or Anglican Church in England⁷⁴. Other constitutions, while not specifying any particular confession, use the notion of religion or recognized confessions. This is the case in Belgium, for example⁷⁵. In this respect, Scandinavian states are also worth mentioning since their constitutions accord one religious organisation the status of the official or state confession, e.g. the Evangelical-Lutheran Church of Denmark⁷⁶. Such regulations create a unique, preferential environment for majority religions in a given country. Among other factors, the religious structure of society plays a role. Such differentiation of confessions have often been scrutinised by constitutional tribunals of many European states. It is commonly accepted that the equality principle should not be interpreted in an unconditional manner, but rather with a bias, which seems justified by the ban on uniform treatment of all religious communities. Such an attitude could lead to religious communities being treated unequally, therefore the legislator is free to establish provisions that permit differentiation of the legal status of religious organisations providing this is justified. Such bias may stem from the salient features of particular subjects, but this may not lead to a regulation of freedom of religious organisations⁷⁷.

⁷¹ J. Szymanek, *Prawo wyznaniowe w praktyce III RP (zagadnienia wybrane)*, "Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2006, book 1, pp. 97–100. Idem, *Państwo – Kościół w III RP. Między systemem rozdziału łagodnego a systemem państwa parawyznaniowego*, "Prawo i Religia" 2007, vol. 1, pp. 13–18.

⁷² In Article 2, para. 1, The Constitution of Malta provides that "the religion of Malta shall be the Roman Catholic denomination." K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 88. S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja*, p. 161.

⁷³ In Article 3, para. 1, the Constitution of Greece provides that "the prevailing religion in Greece is that of the Eastern Orthodox Church of Christ." K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 79.

⁷⁴ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 91, 93–94; S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja*, p. 158.

⁷⁵ K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, pp. 125–131, 333–334.

⁷⁶ In Article 4, the Constitution of Denmark provides: "The Evangelical Lutheran Church is shall be the Established Church of Denmark, and as such it shall be supported by the State." K. Orzeszyna, *Podstawy relacji*, p. 69. See: P. Florianowicz-Błachut, *Luterański model otwartego państwa (quasi) wyznaniowego w Europie – od powiązania do przyjaznego rozdziału – kasus państw skandynawskich*, in: *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, ed. R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik, Warszawa: Lex a Wolter Kluwer business 2012, pp. 85–119. S. Bożyk, *Konstytucyjna regulacja*, p. 159.

⁷⁷ L. Garlicki, *Wolność sumienia*, pp. 39–41.

CONCLUSION

Human dignity constitutes the source of rights and freedoms of the person in the legal order of democratic states. This attribute gives all people equal rights and freedoms. Therefore the principle of equality and its complementary ban on discrimination explain the nature of these rights and freedoms. Moreover, they constitute a major guarantee of freedom of conscience and religion, not only in the individual but also collective dimension.

The presented considerations imply that the principle of equality of religious organisations is not always directly regulated in constitutional provisions of European states. However, it is hard to indicate a secular, democratic state whose legal order does not guarantee equal status to religious organisations. Frequently, their equal status is regulated via such terms as “equal”, “equally free”, or a given provision prohibits a discriminating treatment based on religion, confession, or faith.

The inclusion of the principle in the system of law affects the character of a state which thereby cannot be solely a secular state. Accordingly, such a state prevents any Church from becoming the state religion, which is characteristic of confessional states. This norm puts a ban on unjust differentiation of the legal status of religious organisations. However, this does not impose unconditionally equal treatment of all religious organisations. A proper interpretation of the equality principle allows, or requires in certain circumstances, differentiation of the legal status of such organisations. This guarantees respect for their diversity. Undoubtedly, the inclusion of the said principle in the Polish Constitution (1997) constitutes an affirmation of principles of democratic secular state that guarantee respect for the basic rights and freedoms of a human being.

REFERENCES

- Bała, Paweł. 2010. *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój-studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa: Wydawnictwo von Borowiecky.
- Borecki, Paweł, and Michał Pietrzak. 2002. „Glosa do orzeczenia z 2 IV 2003, K 13/02.” *Państwo i Prawo* 8:119–124.
- Borecki, Paweł, and Michał Pietrzak. 2003. „Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r., (sygn. Akt K 13/02).” *Przegląd Sejmowy* 5:96–113.
- Borecki, Paweł. 2007. „Zasada równouprawnienia wyznań w prawie polskim.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10:115–160.
- Bożyk, Stanisław. 2004. „Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych”. In *Zasada równości w prawie*. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r., edited by Halina Zięba-Załucka, and Maciej Kijowski, 93–100. Rzeszów: Wydawnictwo Pobitno.
- Bożyk, Stanisław. 2013. „Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej w wybranych państwach Unii Europejskiej.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 5:155–166.

- Chmaj, Marek. 2002a. „Godność człowieka jako źródło jego wolności i praw.” In *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, edited by Marek Chmaj, Leszek Leszczyński, Wiesław Skrzydło et al., 73–90. Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze”.
- Chmaj, Marek. 2002b. „Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka.” In *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, edited by Marek Chmaj, Leszek Leszczyński, Wiesław Skrzydło et al., 11–36. Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze”.
- Chmaj, Marek. 2002c. „Równość wobec prawa i zakaz dyskryminacji.” In *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, edited by Marek Chmaj, Leszek Leszczyński, Wiesław Skrzydło et al., 115–146. Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze”.
- Complak, Krystian. 2002. „O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej.” In *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, edited by Bogusław Banaszak, and Artur Preisner, 63–79. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Czohara, Andrzej. 1994. *Stosunki państwo-kościół. Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Doe, Norman. 2011. *Law and religion in Europe. A Comparative Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Dudek, Dariusz. 2004. „Równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego.” In *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, edited by Artur Mezglewski, 199–225. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Falski, Jacek. 2004. „Równość wyznań we Francji w ramach systemu supremacji świeckiego porządku publicznego (wybrane problemy).” In *Zasada równości w prawie. Konferencja naukowa. Rzeszów, 16 października 2003 r.*, edited by Halina Zięba-Załucka, and Maciej Kijowski, 101–115. Rzeszów: Wydawnictwo Pobitno.
- Ferrari, Silvio. 2007. „Państwo i kościół we Włoszech.” In *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, edited by Gerhard Robbers, tł. Joanna Lopatowska-Rynkowska, Michał Rynkowski, 391–406. Wrocław: Kolonia Limited.
- Florianowicz-Błachut, Przemysław. 2009. „Systemy relacji państwo-kościół w krajach skandynawskich (nordyckich) – między powiązaniem a rozdziałem. Regulacje konstytucyjne i subkonstytucyjne.” In *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, edited by Paweł Borecki, Andrzej Czohara, and Tadeusz J. Zieliński, 212–243. Warszawa: LexisNexis.
- Florianowicz-Błachut, Przemysław. 2012. „Luterański model otwartego państwa (quasi) wyznaniowego w Europie – od powiązania do przyjaznego rozdziału – kasus państw skandynawskich.” In *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, edited by Roman Wieruszewski, Mirosław Wyrzykowski, and Lena Kondratiewa-Bryzik, 85–119. Warszawa: Lex a Wolter Kluwer business.
- Garlicki, Leszek. 1999. „Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status wspólnot religijnych.” *Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego* numer specjalny:30–47.
- Góralski, Wojciech. 2003. *Wstęp do prawa wyznaniowego*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Johann, Wiesław, and Biruta Lewaszkiwicz-Petrykowska. 1999. „Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie konstytucyjnym – status jednostki.” *Biuletyn Trybunału Konstytucyjnego* numer specjalny:15–29.
- Kaczmarczyk-Kłak, Katarzyna. 2010. „Godność człowieka w Konstytucji RP i konstytucjach innych państw.” *Studia Prawnicze KUL* 1:63–77.
- Kempen, Bernhard. 1999. „Godność człowieka jako idea przewodnia konstytucji w Europie.” In *Kultura i prawo. Materiały I Międzynarodowej Konferencji na temat Podstawy jedności europejskiej, Lublin 23–25 września 1998*, edited by Józef Krukowski, and Otto Theisen, 202–235. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kovalenko, Lesia. 2002. „Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 5:79–109.

- Krukowski, Józef. 1994. „Relacje między państwem i Kościołem w konstytucjach współczesnych państw europejskich. Aspekt prawno-porównawczy.” *Kościół i Prawo* 12:25–42.
- Krukowski, Józef. 1997. „Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki”. In *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, edited by Leszek Wiśniewski, 38–50. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Krukowski, Józef. 1999. *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*. Lublin: Verba.
- Krukowski, Józef. 2000. *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin: Red. Wydawnictwo KUL.
- Krukowski, Józef. 2008. „Równouprawnienie związków wyznaniowych w państwach europejskich.” *Studia Prawnicze KUL* 2:23–31.
- Krukowski, Józef. 2015. „Konstytucyjne zasady relacji państwo-kościół w III Rzeczypospolitej.” In *Katolickie zasady relacji państwo-kościół a prawo polskie*, edited by Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, and Henryk Stawniak, 87–114. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Margiotta Broglio, Francesco, Cesare Mirabelli, and Francesco Onida. 1997. *Religioni e sistemi giuridici. Introduzione al diritto ecclesiastico comparato*. Bologna: il Mulino.
- Matwiejuk, Jarosław. 2007. „Rosyjski model rozdziału kościoła i państwa.” In *Francuska Ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, edited by Michał Pietrzak, 77–86. Warszawa: Liber.
- Matwiejuk, Jarosław. 2013. „Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji rosyjskiej, Republiki Białorusi i Ukrainy.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 5:167–177.
- Misztal, Henryk. 2003. „Konstytucyjne podstawy polskiego prawa wyznaniowego.” In *Prawo wyznaniowe*, edited by Henryk Misztal, and Piotr Stanisław, 188–206. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Orzeszyna, Krzysztof. 2006. „Status prawny kościołów i innych związków wyznaniowych w Republice Włoskiej.” *Przegląd Sejmowy* 2:61–79.
- Orzeszyna, Krzysztof. 2007. *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej. Studium prawno-porównawcze*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pietrzak, Michał. 1997. „Stosunki państwo-Kościół w nowej Konstytucji.” *Państwo i Prawo* 11–12:173–184.
- Pietrzak, Michał. 2004. „Nierzyskokatolickie Kościoły i związki wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2000).” In *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, edited by Beata Górowska, 393–414. Warszawa: ASPRA-JR.
- Potrzeszcz, Jadwiga. 2005. „Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego.” *Roczniki Nauk Prawnych* 1:27–49.
- Ryguła, Piotr. 2004. „Podstawowe pryncypia hiszpańskiego prawa wyznaniowego.” In *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, edited by Artur Mezglewski, 115–141. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Safjan, Marek. 2003. „Wolność religijna w konstytucjach państw europejskich.” *Kultura i prawo. Materiały III Międzynarodowej Konferencji na temat „Religia i wolność religijna w Unii Europejskiej”*, Warszawa 2–4 września 2002, edited by Józef Krukowski, and Otto Theisen, 43–73. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Sitarz, Mirosław. 2015. „Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.” *Kościół i Prawo* 1:141–168.
- Skrzydło, Wiesław. 2002. „Konstytucyjny katalog wolności i praw jednostki.” In *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce. Zasady ogólne*, edited by Marek Chmaj, Leszek Leszczyński, Wiesław Skrzydło et al., 37–69. Kraków: Kantor Wydawniczy „Zakamycze”.

- Sobczyk, Paweł. 2004. „Konstytucyjna zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.” In *Problemy państwa i prawa*, edited by Feliks Prusak, 21–35. Warszawa: Oficyna Wydawnicza WSM SIG.
- Stanisz, Piotr. 2010. „Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki.” In *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej (I Fondamenti della regolazione delle relazioni Stato-Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana)*, edited by Przemysław Czarnek, Dariusz Dudek, and Piotr Stanisz, 15–39. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Šturm, Lovro. 2007. „Państwo i kościół w Słowenii.” In *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, edited by Gerhard Robbers, tl. Joanna Lopatowska-Rynkowska, Michał Rynkowski), 345–360. Wrocław: Kolonia Limited.
- Szymanek, Jarosław. 2004. „Stosunki państwa ze związkami wyznaniowymi w świetle postanowień Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.” In *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, edited by Beata Górowska, 457–475. Warszawa: ASPRA-JR.
- Szymanek, Jarosław. 2006a. „Prawna regulacja wolności religijnej.” *Studia Prawnicze* 2:5–30.
- Szymanek, Jarosław. 2006b. „Prawo wyznaniowe w praktyce III RP (zagadnienia wybrane)”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1:93–109.
- Szymanek, Jarosław. 2006c. „Konstytucyjna regulacja stosunków państwo – kościół (ujęcie komparatystyczne)”. *Państwo i Prawo* 4:22–46.
- Szymanek, Jarosław. 2007. „Państwo – Kościół w III RP. Między systemem rozdziału łagodnego a systemem państwa parawyznaniowego.” *Prawo i Religia* 1:13–18.
- Szymańczak, Jolanta. 2011. „Przeciwdziałanie dyskryminacji w Polsce – wybrane aspekty polityki państwa”. *Studia BAS* 2:237–259.
- Szyszlak, Tomasz J. 2007. „Wolność religijna w konstytucjach i ustawach wyznaniowych państw prostradzieckich.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10:225–260.

ZASADA RÓWNOUPRAWNIENIA ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH
– ANALIZA ROZWIĄZAŃ POLSKICH NA TLE ROZWIĄZAŃ KONSTYTUCYJNYCH
PAŃSTW EUROPEJSKICH

Streszczenie. Cechą charakterystyczną systemów prawnych państw demokratycznych jest to, że ich źródłem jest godność człowieka. Pojęcie godności człowieka umieszczane jest zazwyczaj w przepisach otwierających rozdziały poświęcone wolnościom i prawom człowieka w konstytucjach współczesnych państw. Elementem wspólnym systemów prawnych poszczególnych państw europejskich jest także wyrażenie zasady równości w ustawach konstytucyjnych i podkreślenie jej fundamentalnego znaczenia. Zasada równości znajduje swoje uzupełnienie w zakazie dyskryminacji. Zasada równouprawnienia związków wyznaniowych swoją genezę bierze również z godności człowieka. To z przysługującego obywatelom poszczególnych państw prawa do równości wypływa naturalna konsekwencja, jaką jest równość wszystkich związków wyznaniowych. Zasada równouprawnienia tych podmiotów rzadko wprost jest wyrażona w ustawach zasadniczych innych państw. Umieszczenie tej zasady w systemie prawnym wpływa na charakter państwa, które z tej racji może być jedynie państwem świeckim. Niewątpliwie umieszczenie w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. wskazanej zasady jest ugruntowaniem i potwierdzeniem w polskim systemie prawnym zasad demokratycznego państwa świeckiego gwarantującego poszanowanie podstawowych praw i wolności człowieka.

Słowa kluczowe: konstytucja, godność człowieka, zasada równości, zakaz dyskryminacji, równouprawnienie związków wyznaniowych, państwo świeckie